

Tilburg,

tijdschrift voor geschiedenis,
monumenten en cultuur
Verschijnt driemaal per jaar

Jaargang 29, nr. 1
april 2011

Uitgave
Stichting tot Behoud van
Tilburgs Cultuurogoed
K.v.K.: S 41096029 • ISSN: 0168-8936

www.historietilburg.nl

Redactie
Ronald Peeters (eindredactie)
Henk van Doremalen,
Jeroen Ketelaars, Rob van Putten

Redactiesecretariaat
Ronald Peeters
Montfortanenlaan 96
5042 CX Tilburg
rpeeters@historietilburg.nl

Abonnement
€ 14,50
Losse nummers
verkrijgbaar in de
boekhandel (€ 4,95)
Abonneren door
overmaking op de
rekening van de Stichting
tot Behoud van Tilburgs
Cultuurogoed te Tilburg

Gironummer 5625554
AMRO-bank rek.nr.
42.81.63.343
onder vermelding van
abonnement 2011

Omslagfoto:
De meester-wever 1910 (Coll. RAT)

Vormgeving
Ronald Peeters

Opmaak en druk
Drukkerij Gianotten B.V., Tilburg

Ten geleide

Klein van stuk, maar groot van betekenis, dat zijn de zogenoemde 'Stolpersteine': 'struikelstenen' die geplaatst worden ter nagedachtenis aan slachtoffers van de Holocaust. In zijn uitgebreide bijdrage in dit nummer van Tilburg gaat hoogleraar Arnoud-Jan Bijsterveld dieper in op 'deze monumentjes waaraan hartverscheurende verhalen en indrukwekkende herinneringen vastzitten'. Zij vormen een internationaal fenomeen, dat ook in Tilburg zijn intrede heeft gedaan.

Maar deze editie van dit tijdschrift bevat nog zes andere bijdragen. Over een recent verworven miniatuurportret van koning Lodewijk Napoleon, bijvoorbeeld, over de geschiedenis van het handboogschieten in Tilburg, en over nog veel meer.

De redactie – die tot ons genoegzaam weer versterkt is met Henk van Doremalen – hoopt u hiermee een afwisselend eerste nummer van de jaargang 2011 te kunnen aanbieden.

De redactie



Inhoud

- 3 Arnoud-Jan Bijsterveld:**
Gedenkteken voor slachtoffers en overlevenden
Het verhaal achter de 'struikelsteen' voor Bertram Polak (1918-1942)
- 15 Thijs Kemmeren:**
Over koffiehuisen, herbergen en handboogschieten
De geschiedenis van handboogschieten in de tweede helft van de negentiende eeuw in Tilburg
- 23 Ton Wagemakers:**
Buitenwevers anno 1896 'een kleine statistiek' en een typologie
- 28 Ronald Peeters:**
Miniatuurportret koning Lodewijk Napoleon
Uit de collectie van Stadsmuseum Tilburg
- 30 Wil Sterenberg:**
Proeve van een nieuw Tilburgs leesplankje
- 33 Rob van Putten:**
Wilhelminapark revisited
- 36 Henk van Doremalen:**
Jazz in Tilburg, een aanwinst
Beschouwingen naar aanleiding van het opvullen van een hiaat in de Tilburgse geschiedschrijving
- 38 Tilburg kort:**
Tilburg signalement LIX
Een Tilburgse toerist in België 1792-1827
Nieuw tijdschrift Peerke Donders
50 jaar Schouwburg Tilburg



Wilhelminapark revisited

Rob van Putten

Het driehoekige Wilhelminapark vormde vroeger de kern van de herdgang Veldhoven; een van de laatmiddeleeuwse agrarische nederzettingen die samen het dorp Tilburg vormden. Cees van Raak schreef er een boek over. Hoewel de geschiedenis van de Veldhoven en de transformatie tot park wel aan bod komen, is veruit de meeste plaats ingeruimd voor de bewoningsgeschiedenis van het park vanaf het eind van de negentiende eeuw.

Al snel ontstond bij mij de indruk dat het boek onder grote tijdsdruk tot stand gekomen moet zijn, want het wemelt van de slordigheden. Het gaat niet alleen om spelfouten, verkeerde of onvolledige eigennamen en merkwaardige zinsconstructies. Ook inhoudelijk laat de auteur hier en daar steken vallen. Ik geef een aantal voorbeelden: 'dichtbevolkste' (pag. 3) moet zijn 'dichtstbevolkte'; 'Veel betekenend' (pag. 9) moet zijn 'Veelbetekenend; ondermeer' (achter-

plat) moet zijn 'onder meer'; 'Rooie Pannen' (pag. 43) moet zijn 'Rooi Pannen'; 'Stichting Volwassen Edukatie' (pag. 66) moet zijn 'Stichting Volwassenen Edukatie'; 'treedjes' (pag. 127) moet zijn 'treetjes' en 'vervoersmiddel' (pag. 135) moet zijn 'vervoermiddel'. 'Carmelitessen' (pag. 84, 88, 90, 92) moet zijn 'karmelitessen' en 'Franciscanessen' (pag. 120, 122) moet zijn 'franciscanessen' (want kloosterorden schrijf je met een kleine letter). Verder is het niet Van Sasse van IJsseltstraat (pag. 106), maar Van Sasse van Ysseltstraat; niet Godesberg (pag. 125), maar Bad Godesberg en niet 'Talmastraat' (pag. 154), maar 'Minister Talmastraat'.

Of het Abraham Kuijperstraat of Abraham Kuyperstraat moet zijn, laat Van Raak aan de lezer zelf over (pag. 111). De paaltjes die het parkeren op de stoep moeten tegenaan heten geen 'rotterdammers' (pag. 119), maar 'amsterdammertjes'. Verder is Swagemakers-Caesar niet pas in 1957 overgenomen door Van den Bergh (pag. 67), maar al in 1931. En hoe moet ik op zoek gaan naar grensoverschrijdingen (pag. 72)?

Een goede eindredacteur had er in ieder geval de taalfouten uitgevist, terwijl een paar ter zake kundige 'meelezers' de auteur hadden kunnen behoeden voor inhoudelijke dwalingen.

Bij het samenstellen van het register heeft de uitgever kennelijk te veel vertrouwd op de automatische piloot, want 'N.V. Handschoenenfabriek Tilburg' staat in het zakenregister niet, zoals je zou verwachten, onder de letter H, maar onder de letter N (van 'N.V.'; hetzelfde geldt voor de andere in het boek genoemde N.V.'s).

Het boek begint met een korte geschiedenis van de Veldhoven vanaf de vijftiende tot aan het eind van de negentiende eeuw. Voor dit hoofdstuk is Van Raak schatplichtig aan Fons Plevoets, die ter gelegenheid van de aanwijzing tot beschermd stadsgezicht een overzichtsartikel schreef over het Wilhelminapark, dat in 1986 in dit tijdschrift verscheen. Wie iets wil weten over de geschiedenis van het Wilhelminapark kan bijna niet om het artikel van Plevoets heen, en Van Raak verwijst er ook naar als bron. Hij had zich echter wel wat meer moeite mogen getroosten om eigen bewoordingen te kiezen, want wie de teksten van Van Raak en Plevoets naast elkaar legt, kan moeiteloos de gebruikte passages aanwijzen. In de hoofdstukken 2, 3 en 4 komen achtereenvolgens de westzijde, de zuid-





De Veldhoven nog voor de aanleg van het Wilhelminapark. Foto 1892. (Coll. RAT)

oostzijde en de noordzijde van het park aan bod. Met de auteur als gids gaan we van deur tot deur, en bij ieder pand houden we even stil. Is (of was) het een woonhuis, een winkel, een café, of een bedrijfspand? Wie zijn (of waren) de bewoners, de winkeliers, de ondernemers? Wie was de architect? Wat valt er nog meer te vertellen over het pand of de bewoners?

Van Raak heeft zich hoofdzakelijk gebaseerd op twee bronnen. In de eerste plaats zijn dat de adresboeken. Welke hij heeft gebruikt, noemt hij in het bronnenoverzicht op pagina 176. Maar ik mis er een aantal, bijvoorbeeld de vijf adresboeken die verschenen zijn tussen 1943 en 1963. Alle adresboeken zijn in het Regionaal Archief Tilburg in digitale vorm toegankelijk (en dus ook doorzoekbaar). En zijn het bevolkingsregister en de woningkaarten niet geraadpleegd? Ze staan in elk geval niet in het bronnenoverzicht.

Verder blijkt dat Van Raak veelvuldig heeft 'gewinkeld' in de teksten van Beeldonline van het Regionaal Archief Tilburg. Diverse keren neemt hij daaruit zinnen of zinsdelen (inclusief de daarin voorkomende fouten) letterlijk over, zonder dat duidelijk wordt dat het hier om citaten gaat.

Het Wilhelminapark in 1904 met rechts het eerste gasthuis (ziekenhuis) van Tilburg. (Coll. RAT)



Blindvaren op adresboeken en andere afgeleide bronnen kan heel riskant zijn, zeker als je ook nog gaat interpreteren en geen primaire bronnen (zoals het bevolkingsregister, de burgerlijke stand en het kadaster) gebruikt ter verificatie. Daarom gaat Van Raak bij de Kuiperstraat even volledig de mist in. Op pag. 51 lees ik dat in 1881 en 1889 op de plaats van het huidige nummer 22 de kuiper Henricus Wilborts woonde. Dat klopt; ook in 1900 woonde Wilborts daar nog (inmiddels met huisnummer K 180). Maar in 1902 zouden hier, aldus Van Raak, de wever Staps en de arbeider Robben gewoond hebben. Een wever en een arbeider in de helft van een dubbel herenhuis? Nee, beste Van Raak, volgens het adresboek van 1902 woonde Staps op nummer K 180m en Robben op nummer K 180n, in 1910 vernummerd in respectievelijk Kuiperstraat 30 en 32. Wilborts woonde in 1902 nog steeds op nummer K 180. Een bevestiging hiervan vond ik in het bevolkingsregister. Tot aan zijn dood op 25 oktober 1902 heeft hij hier gewoond. En hoe zit het dan met de veronderstelling dat de huizen met de nummers 22 en 23 omstreeks 1895 gebouwd zouden zijn? Ik heb er het kadaster even op nageslagen. Dan blijkt dat het perceel van Wilborts (huis en tuin) in 1903 verkocht is aan Johanna van Dijk te Mechelen, weduwe van Wilh. Mutsaers. Zij liet er de twee herenhuizen bouwen, die vervolgens in 1908 verkocht werden aan Johannes Eras.

Even verderop verslikt onze gids zich opnieuw in de huisnummering. Het koffiehuis 'De Zwarte Leeuw' (waar in de 19e eeuw de basis werd gelegd voor het nog steeds bestaande transportbedrijf Claassen) kreeg in 1910 niet nummer 31, maar nummer 32. En het koffiehuis van H. Sebregts, dat Van Raak situeert ter hoogte van het huidige nummer 96, stond helemaal aan de andere kant van het park. Dat was namelijk het café van H. Zebregs (nummer 133), dat op pagina 134 genoemd wordt.

Een paar keer maakt Van Raak ons deelgenoot van een kennelijke eigenaardigheid, zonder dat hij een poging onderneemt om daar een verklaring voor te vinden. Zo zegt hij: 'En dat is vreemd', wanneer het in opdracht van wolhandelaar Bern. Pessers gebouwde pand Wilhelminapark 13 na de oplevering in gebruik genomen wordt als kleinseminarie van de congregatie van Mill Hill (pag. 43). Wat is daar vreemd aan? Pessers liet het huis waarschijnlijk bouwen als geldbelegging, want zelf woonde hij in een kapitaal herenhuis aan de Gasthuisstraat. Bij nummer 72 (pag. 106) is er opnieuw sprake van enige verbazing als de naam op de eerste steen (van Blerk) niet overeenkomt met die op de bouwvergunning (Dirks). Een snelle blik in de burgerlijke stand leert ons echter dat Cornelia van Blerk de echtgenote was van Albertus Dirks.

Dat de hoeveelheid informatie per pand sterk kan verschillen, is evident. Niet alle panden zijn even interessant, en bovendien ben je als auteur afhankelijk van de toevallig beschikbare informatie. Toch heb ik de indruk dat Van Raak zich er soms met een jantje-van-leiden van afgemaakt heeft. Door even iets dieper te graven had hij veel meer details boven water



Het Wilhelminapark met de cafés De Rode Haan en Wilhelmina (beide met luifel) en in het midden fotohandel L. Schmidlin, ca. 1910. (Coll. RAT)

kunnen halen (en fouten kunnen elimineren). Ik zal dat illustreren aan de hand van de volgende drie voorbeelden.

De bouw van het café 'De Rode Haan' kostte indertijd f1202,50 (pag. 76). Dat dat ongeveer 600 euro is, weten we wel. Veel interessanter is natuurlijk wat de huidige waarde zou zijn van die bouwsom uit 1912. Welnu, die is te vinden op de website van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis: <http://www.iisg.nl/hpw/calculate.php>. We komen dan uit op een bedrag van ruim twaalfduizend euro, en dat is nog steeds een schijntje!

Firmant van de wollenstoffenfabriek (zonder stoom) fa. Gebr. Van Beurden (pag. 81) was de voormalig wever Thomas (en dus niet Theo!) van Beurden. Diens schoonzoon was de in de volgende zin genoemde Th.J. van den Boogaard, en die heette wel Theo. De schrijfwijze van de naam kan aanleiding geven tot verwarring, want in de adresboeken en in het bevolkingsregister heet hij Van den Bogaard (met één o), maar op de eerste steen van zijn nieuwe woning (pag. 82) staat weer 'VAN DEN BOOGAARD'. Zelf schreef Van den Bo(o)gaard zijn naam ook altijd met dubbele o, maar hij werd in 1875 als Van den Bogaard ingeschreven in het geboorteregister. In 1915 stichtte deze Van den Bogaard op een braakliggend perceel aan de Kuiperstraat de (stoom)wollenstoffenfabriek Gebr. Van Beurden, die later fuseerde met de wollenstoffenfabriek Kastofa.

De familienaam Piters (nummer 121, pag. 125) werd, aldus het bevolkingsregister, in 1920 bij Koninklijk Besluit gewijzigd. Niet in Piters van Steenhuijsen, zoals Van Raak (over)schrijft, maar in De Steenhuijsen Piters (zonder koppelstreepje). De oplettende lezer zal zich nog herinneren dat die naam enkele pagina's eerder al ter sprake kwam. De herkomst ervan vond ik op Genealogieonline: de in 1868 in Eijsden geboren Anthonij Piters, die zich in 1905 als arts in Tilburg vestigde, was een zoon van Hendrik Nicolaas Piters en Louisa de Steenhuijsen. Zoals Van Raak opmerkt, woonde Piters later op nummer 124, en verhuisde hij in 1919 naar de Goirkestraat 43. Daar werd hij rond 1930 opgevolgd door zijn jongste zoon Rodolphe. Zijn oudste zoon Antoine was de leerlooier van pagina 123.

Het vijfde en laatste hoofdstuk is gewijd aan het park zelf, in 1898 aangelegd naar een ontwerp van tuinarchitect Leonard Springer. Voor een beschrijving van de bomen in het park heeft Van Raak de hulp ingeroepen van Joost Werkhoven van de Stichting Stadsbomen Tilburg. De 125 bomen in het park, waaronder veel bijzondere exemplaren, zijn te herleiden tot 83 boomsoorten, die alle in het boek worden opgesomd. Het lijkt wel, of de vormgeefster hier heeft willen laten zien welke kunstjes ze allemaal geleerd heeft, want door de drukke achtergrond is de tekst op de oneven pagina's 165 t/m 173 slechts met veel moeite te lezen.

Van Raak gaat niet alleen uitvoerig in op de aanleg van het park, ook het standbeeld van Peerke Donders, de kiosk en de vele culturele manifestaties in het park worden belicht.

In 1996 kwam de gemeente met een plan om het park te reconstrueren. Protesten uit de burgerij hielpen, en het plan kon in samenwerking met de 'protestanten' worden aangepast. Dat het historische pad door het park, dat de Doctor Nolensstraat met de Stedekestraat verbindt (pag. 154), nog steeds bestaat, is overigens te danken aan de inspanningen van een van die 'protestanten', de Stichting tot Behoud van Tilburgs Cultuurgoed.

Het boek is rijk geïllustreerd met zowel historische als hedendaagse foto's. Laatstgenoemde foto's zijn speciaal voor dit boek gemaakt door Wil van Dusseldorp. Helaas is een aantal daarvan veel te donker afgedrukt, waardoor het lijkt alsof de fotograaf pas tegen zonsondergang op pad is gegaan. De foto op pagina 34 is overigens niet van de brand in 1986, zoals het bijschrift suggereert, maar van de brand die acht jaar eerder op nagenoeg dezelfde plaats woedde. Ik weet dat toevallig, omdat ik een origineel bezit van deze door Wil van Dusseldorp gemaakte foto.

Samengevat kunnen we zeggen dat het boek een tamelijk goed beeld geeft van de bebouwing, de bewoning en de bedrijvigheid aan het park gedurende de twintigste eeuw. Doordat de details niet altijd even betrouwbaar zijn, heeft het boek veel aan kwaliteit ingeboet. Dat is jammer, want Van Raak heeft in het verleden bewezen dat hij echt wel iets kan.

De waarde van het boek moet vooral gezocht worden in de herinneringen die het zal oproepen. Niet alleen bij de (ex)-bewoners en (ex)-ondernemers aan het park, maar bij alle Tilburgers die het park een warm hart toedragen, en dat zijn er vele!

Cees van Raak, *Het Wilhelminapark van Tilburg* (Oisterwijk, Wolf Publishers, 2010), 196 blz., geïll., ISBN 978 90 5850 567 5, € 24,50.